

XXIX. évfolyam 4. szám

zeneKar

nka
Nemzeti Kulturális Alap

WWW.AHO.HU
WWW.ZENE-KAR.HU

A KARMESTERI PÁLCÁTÓL A HIDROPLÁNIG

HEGEDŰS, AKI
BRÁCSÁZÁSÉRT
KAPOTT KOSSUTH-
DÍJAT

”NEM AZ EGYÜTTES
SOK, HANEM A
KÖZÖNSÉG KEVÉS”

KÖZPÉNZEK

2022 / 04

KALENDÁRIUM

4

ZENEI KÖZÉLETÜNK

MAGYAR RÁDIÓ MŰVÉSZETI EGYÜTTESEI

A szívbeli elköteleződés nélkülözhetetlen

Csaknem két év telt el azóta, hogy a Magyar Rádió Művészeti Együtteseinél (MRME) a vezetés új korszakot hirdetett. Devich Márton ügyvezető igazgatót az eredményekről, az együttesek jelenéről, a Budapesti Wagner Napokról, az új vezető karmesterről és a következő évad terveiről kérdeztük. *Réfi Zsuzsanna*

6

DUNA SZIMFONIKUSOK

Új karmesterek, új korszak a Duna Szimfonikusoknál

Új otthonban, új tulajdonossal, új állandó és tiszteletbeli vezető karmesterral köszöntheti 61. születésnapját a Duna Szimfonikus Zenekar. Szklenár Ferenc ügyvezetővel és az állandó karmesteri posztra felkért Horváth Gáborral beszélgettünk koncertekről, tervekről, a tiszteletbeli vezető karmester, Kovács János pedig arról mesélt, miért is vállalta el örömmel a társulat felkérését. *Réfi Zsuzsanna*

9

BACH2FUTURE

Duna-menti sikertörténetek

Projekt-jellegű zenekari modell a szórványban élő románok hazai bemutatkozására, és külföldi fiatalokkal teljes mértékben megújuló bulgáriai zenekar – két olyan példa, amely a Bach2Future legutóbbi konferenciáján Budapesten bemutatkozott. *Kiss Eszter Veronika*

12

GÖDÖLLŐI SZIMFONIKUS ZENEKAR

„Minél többször el kell érünk a művészi üvegplafont!”

A Gödöllői Szimfonikus Zenekart tavaly ősz óta művészeti vezetőként Rácz Márton irányítja. Az azóta eltelt időszakban több neves vendégművész is érkezett az együtteshez. A cél ugyanis a minőségorientált, jó hangulatú munka elindítása lett, elhagyva a zenekar eddigi biztonsági komfortzónáját, s újabb kihívásokkal elérni a zenekar kulturális minőségének növekedését. *Réfi Zsuzsanna*

14

KÖZPÉNZEK

2022. évi Előadó-művészeti szervezetek többlettámogatása – Egyedi támogatások

18

MŰHELY

PORTRÉ

A karmesteri pálcától a hidroplánig

Somogyi-Tóth Dániel, a Kodály Filharmónia Debrecen főzeneigazgatója és ügyvezetője, aki egyszerre tölti be a zenei vezetői és menedzseri posztot az egyik legrangosabb vidéki együttesnél, nemcsak karmester, zongora- és orgonaművész, de a hazai polgári légiköz-

20

lekedés egyik fontos szereplője, a ferihegyi Aeropark Repülőmúzeum igazgatója is. Lapunknak szerteágazó tevékenységei mellett a Kodály Filharmónia Debrecen terveiről, strukturális és művészeti átalakításáról is beszélt. *Kiss Eszter Veronika*

24

A hegedűs, aki brácsázásért kapott Kossuth-díjat

Tuska Zoltán minden szólamban otthonosan mozog, a zenekari munkája mellett a vonósnégyesek első, második hegedű és brácsa szólamát is kiemelkedő módon szólaltatja meg. Utóbbiért a Kodály vonósnégyessel Kossuth-díjat is kapott. *Kiss Eszter Veronika*

OKTATÁS

A zeneoktatás körforgása

Váradi Judit két fontos oktatási kerekasztal-beszélgetést is vezetett az elmúlt időszakban, a Magyar Zenei Tanács szervezésében a Zene Házában február végén kollégáival az alapfokú zeneoktatás helyzetét értékelték, májusban pedig a Bach2Future nemzetközi konferencián a zeneművészeti főiskolák lehetőségeiről és a digitális oktatásról beszélgetett hazai és külföldi intézmények képviselőivel. Lapunk a hazai zeneoktatás helyzetéről kérdezte. *Kiss Eszter Veronika*

26

DIGITALIZÁCIÓ

A mesterséges intelligencia megjelenése a zene szektorában II.

Valós félelem lehet a zene világában, hogy a mesterséges intelligencián alapuló megoldások „elveszik” az emberek munkáját? Előfordulhat, hogy évek múlva már nem lesz szükség zeneszerzőkre, vagy karmesterekre, és egy „gép” képes lesz akár a kreatív folyamatokban is részt venni? *Szedmák Borbála és Dr. Szabó Zs. Roland*

30

ZENETÖRTÉNET

A Nemessányi-hangszerek történetéből

Hová lettek a Nemessányi-hangszerek? Már szinte közhely, hogy Nemessányi legkiválóbb hangszerei a 20. századra mint Stradivarik és Guarnerik váltak ismertté, miközben a belőlük kivett cédulákat mások munkáiba helyezték át. *Gombos László*

36

KRITIKA

HANGVERSENY

A Szegedi Szimfonikus Zenekar, a Kodály Filharmónikusok, a MÁV Szimfonikus Zenekar, a Nemzeti Filharmónikusok, a Rádiózenekar, a Pannon Filharmónikusok, a Szolnoki Szimfonikus Zenekar és a Concerto Budapest hangversenyeiről. *Fittler Katalin, Kovács Ilona, Malina János*

42

KÖNYV

Megjelent a Gramofon 25 – Zenetudományi és zenekritikai antológia

A Gramofon 25 – Zenetudományi és zenekritikai antológia című, 350 oldalas kiadvány a Gramofon folyóirat 1996 és 2021 között megjelent, különösen érdekes írásából válogat. A klasszikus zene, a jazz és a népzene kedvelői egyaránt csemegéket találhatnak a kötetben. *53*

53

PRÓBAJÁTÉK

13, 17, 29, 54

A Nemessányi-hangszerek történetéből

Gombos László

Legutóbbi számunkban a legnagyobb magyar hegedűkészítőről, Nemessányi Sámuelről (1837–1881) esett szó, hányatott életéről és munkásságának megítéléséről. Nagyra értékelt hangszereinek sorsa azonban még összetettebb és talányosabb, mint magáé a mesteré. Csak néhányról tudjuk, hogy ki és mikor játszott rajta, mások váratlan tűndökléséről vagy eltűnéséről rendelkezünk információkkal, míg többségük története a homályba vész.

Hová lettek a Nemessányi-hangszerek?

Már szinte közzismert, hogy Nemessányi legkiválóbb hangszerei a 20. századra mint Stradivari és Guarnerik váltak ismertté, miközben a belőlük kivett cédulákat mások munkáiba helyezték át. Számos hamisítvány is forgalomba kerülhetett, amelyek származását nem könnyű megállapítani, főként ha „rokon” mester, például egy Schweitzer-, Zach- vagy Bartek-tanítvány készítette azonos helyről és évkörből származó faanyagból, netán Nemessányi egykori szerszámaival, kiegészítve a hagyatékában maradt eredeti cédulával. Ugyanakkor az idők során több hangszer ismeretlenül pusztult el, vagy a világ olyan tájára vetődött, ahonnan máig nem érkezett hír a létezéséről.

Az ismerősök és azok ismerősei által közvetített információk mellett (a legtöbb vonósjátékos tud olyan személyről, akinek valakije rendelkezik valamilyen Nemessányi-adattal) számtalan utalást találhatunk a mesterre vagy hangszereire vonatkozóan az elmúlt bő évszázad sajtójában, szépirodalmi alkotásaiban és zenei szakirodalmában, valamint hírességek visszaemlékezéseiben, önéletrajzaiban és levelezésében. Ezek döntő többsége azonban nem több egyszerű említésnél vagy másodkézből származó híradásnál, amelyek közül még a megalapozottnak tűnő kijelentések is csak ritkán ellenőrizhetők. Az információmorzsák mégis hasznosnak bizonyulnak, ha megerősítik egymást, vagy ha kiegészítésül szolgálnak az egyetlen jelentős és megbízható forrásanyaghoz, Reményi László (1895–1964) hegedűkészítő mester feljegyzéseihez, amelyek egy része néhány éve a Zenetörténeti Múzeumba került. Már László édesapja, Reményi Mihály (1867–1939) gyűjtötte a magyar hegedűkészítés történetére vonatkozó adatokat, majd fia közel fél évszázadon át kutatta Nemessányi tevékenységének nyomait. A következő generáció tagjai közül Mihály unokája és László unokaöccse, a Torontóban élő Michael fordított különös figyelmet Nemessányira (több hangszert meg is vásárolt). Rajtuk kívül Benedek Péter, a magyar hegedűkészítésről szóló ismert szakkönyv szerzője talál-

kozhatott pályafutása során a legtöbb Nemessányi-hangszerrel.¹

A Reményi-hagyatékából előkerült fényképes leírókartonok és egyéb feljegyzések nyomán úgy véljük, hogy László 45-50 teljesen vagy részben eredeti Nemessányit ismerhetett. Mára alig a felével kapcsolatban van adatunk arra vonatkozóan, hogy az elmúlt évtizedekben kihez került, illetve hogy jelenleg hol található. A Magyar Nemzeti Múzeum eddig például két hegedűt és egy brácsát vásárolt, a Zeneakadémia és a tajvani Chi-Mey Múzeum kettő, az Operaház és a MÁV zenekar egy-egy Nemessányi-hegedűvel rendelkezik. Reményi 12-ről jegyezte fel, hogy Budapest ostroma idején eltűnt vagy megsemmisült, és valamivel több esetben az ő 1940-1950 körüli információja az utolsó, ami a hangszerről rendelkezésünkre áll (például ismerte a tulajdonos kilétét, vagy tudott a külföldre történő eladásról).²

Az életmű dimenziói

Reményi László mindent összevetve 60-70-re becsülte a Nemessányi hangszerek mennyiségét: 50-60 hegedűre, 3-4 brácsára és 6 vagy 7 csellóra.³ Véleményünk szerint a valóság jóval több, ennek akár kétszerese is lehetett, figyelembe véve a mester képességeinek, szakmai elhivatottságának és jól ismert, könnyelmű életmódjának együttes hatását. Ugyanis mindig anyagi gondokkal küszködött, és ha pénzhez jutott, azt hetek vagy éppen napok alatt el is költötte. Emiatt állandó késztetése lehetett arra, hogy a javítások mellett új munkákba fogjon, és minél több megbízást elvállaljon, évente akár tucatnyi alkalommal. Reményi nem tudhatott azokról a hangszerekről, amelyek már az 1920-as évek előtt elhagyták az országot, vagy amelyek egy-egy belvárosi lakás vagy vidéki kúria szekrényében pihentek évtizedeken át, hogy legfeljebb a szűk családi kör hallja időnként a hangjukat.

Valószínűleg nem vette számításba az 1860 és 1880 körüli évek Pestjének egyik jellegzetes vevőkörét sem, azokat a zenét tanuló – de nem feltétlenül muzsikusként készülő – fiatalemberket, akik pályájuk elején vásárol-

tak maguknak hangszert. A felsőbb iskola befejezése után jelentős részük a monarchia távolabbi pontján, Prágában, Lembergben, Krakóban, Innsbruckban vagy Zágrábban talált munkát, sokan pedig külföldre távoztak, és hangszerükkel együtt végleg kikerültek az itthon maradottak látóköréből. Akkoriban a magasan kvalifikált, jól fizetett polgári rétegek számára egyáltalán nem volt elérhetetlen egy Nemessányi-hegedű, amelynek ára nem a mai 30-50 millió forintnak megfelelő összeg volt, hanem csupán 150-200 korabeli forint, ennyit pedig egy jogi végzettségű kezdő hivatalnok 1-2 hónap alatt megkeresett. Ugyanakkor fordítva is igaz: a mesternek legalább havonta készítenie kellett egy hangszert, ha társadalmi helyzetéhez mérten költséges, baráti mulatózásokkal teli életvitelét fenn akarta tartani.

A Nemessányi-hangszerek számával kapcsolatban elgondolkodtató Reményi Mihály 1928-as kijelentése: „Tekintve nagy keresettségét, igen sok utánzat van forgalomban, sőt mondhatjuk, hogy a forgalomban levő „Nemessányik” nagy része kópia.”⁴ Az utánzatokat természetesen senki sem számolja hozzá a valódi hangszerekhez, a sok ismert, egymástól eltérő másolatnak – vagy legalább egy részüknek – azonban egykor kellett hogy legyen eredeti példánya, amit most nem ismerünk!

Sokkal világosabb lenne a helyzet, ha Nemessányi sorszámozta volna a munkáit (opusz-számok), ebben az esetben az utolsóként készített hangszerek bármelyike pontos képet adna az életmű nagyságáról. Ő azonban a neve után csak a modelljét, a várost és az évet tüntette fel a cédulákon. Eleinte kézírást használt (például *Csinyalata Nemessányi Samu / Pécsen SN 1861 II*), majd a nyomtatott cédulákat már csak az utolsó két számjeggyel egészítette ki (*Samuel Nemessányi fecit ad formam / Antonii Stradiuarii Pestini, 1865*, vagy *Samuel Nemessányi fecit ad formam / Josephi Guarnerii Pestini 1866*). Nyilvánvalóan vezetett valamilyen füzetet vagy katalógust az elvégzett munkákról, megnevezve a vevőt, a kifizetett összegeket és a még aktuális tartozásokat, ennek hollétéről azonban nincs tudomásunk. Reményiék sem találtak ilyen bizonyító erejű dokumentummal, ezért a hangszereket opusz helyett az egyik fontosabbnak vélt tulajdonos nevével azonosították, amelyhez a készítés évszámát tehetjük hozzá (például *Salamon 1862, Zöllner 1864, Kiss Péter 1865, Roth 1868, Waldbauer 1869, Daubrawszky 1876, Polgár 1879* stb.).

Tulajdonosok és játékosok

A hangszerek egykori tulajdonosainak és játékosainak felkutatásában ismét a Reményi-hagyaték adott támpontokat. Reményi László az információkat sajnos többnyire csak emlékeztetőként, a maga számára jegyezte fel. Listáiban, leírókartonjain és jegyzetfüzeteiben gyakran csak vezetékneveket találunk (*Salamon, Gabriel, Mössmer, Vikár*), a titulus, a foglalkozás vagy a lakóhely megadása már nagyobb segítséget jelent szá-

munkra (*dr. Szilágyi, dr. Spitzer Pál főorvos, Daubrawszky Viktor hegedűtanár Szeged, Auspitz Viktor Szolgaegyháza, Kertész György Zürich*). Olykor azonban a pontos név és lakcím alapján sem sikerült beazonosítanunk a személyeket. A jól ismert nevek a család több, hegedűn vagy brácsán játszó tagjára is vonatkozhatnak (*Waldbauer* lehet József és Imre, *Fenyves* utalhat Lorándra és Alice-ra, a *Szervánszky*-név pedig legalább háromra a kvartettező testvérek közül). A kereskedők (*Spiegel, Stübiger, Pilát, Zimmer* vagy éppen *Reményiék*) kevés kivétellel nem tekinthetők valódi tulajdonosnak, csupán közvetítőnek.

Tovább árnyalja a képet, hogy a jegyzetfüzetekben előforduló nevek nem mindig arra a személyre utalnak, aki játszott a hangszeren, hanem egy családtagra, az egyik örökösre vagy csupán a kapcsolattartóra, akihez Reményi László a megtekintés ügyében fordulhatott (*Drasche-Lázár Artúr, Fischer Elemérné, Kunwaldné*). Reményi számos esetben feljegyezte a vételek és eladások dátumát és körülményeit („*eladta 1700ért 1932-ben*”; „*öreg magyarruhás ember vette Laumann közvetítésével P 2400-ért*”) vagy az információszerzés adatait („*Pilátnál és Bíró Józsefnél láttam 1937 XII ben*”), az események időpontját azonban gyakran csak évtizedes pontossággal tudjuk megállapítani.

Reményi többnyire csak az aktuális és az azt megelőző tulajdonos adataihoz jutott hozzá, így a ritka kivételek közé tartozik az a részletes leírás, amelyet „*Magyarok*” feliratú jegyzetfüzetében olvashatunk az 1879-ben készült „*Polgár*” hegedűről: „*Zeneakadémia tulajdona: Samuel Nemessányi fecit ad formam Josephi Guarnerii pestini anno 1879 / Polgár Pál királyi táblalabíró rendelkezésére készítette 1879 ben. 17 évi használat után [örököse] 1896 ban eladta Dr Kállay Tamás fogorvosnak. 15 év mulva 1911. I. 20án Dr Kállaytól – Arnd [Arndt] Rezső építész vette meg 1300 koronáért. Arnd még életében végrendeletileg a Zenem. Főiskolára hagyta, de élete végéig magánál tartotta. / 1935-ben bekövetkezett halála után kapta meg a Z. F. / Gerendát csináltam bele 1938 XI.*”⁵

Korai vevőkör a Nemzeti Zenede holdudvarából

A Nemessányi-hangszerek többségének nem ismerjük a megrendelőjét vagy első tulajdonosait, mivel jellemzően csak az 1920-as, 30-as vagy 40-es években kerültek Reményiék látókörébe. A sporadikus feljegyzések nyomán mégis kirajzolódik egy olyan korai vevőkör az 1860-as és 70-es évekből, amelynek tagjai jól ismerték egymást, és szinte valamennyien a Nemzeti Zenede tanárai vagy növendékei voltak. Nemessányi harmadik fia, Béla (*1866) visszaemlékezése nyomán Reményi László néhány művészt is megnevezett, akik az 1870-es években kapcsolatban álltak Nemessányival: „*A munka újra megindult, a műhely fellendült és találkozóhelye*

lett a pesti muzsikusz világnak. Ebbe a műhelybe járt Reményi Ede, a világhírű hegedűművész is és ingujjra vetkőzve próbálgatta a hegedűket. Gyakran csendült fel a »Repülj fecském« és a »Cserebogár, sárga cserebogár« . . . Ide járt fel Huber Károly és magával hozta csodagyereket fiát, a későbbi Hubay Jenőt. Ridley-Kohne, Szuk Lipót, a még gyermekkorban lévő Nachéz Tivadar és a többi számottevő művészek mind vevőköréhez tartoztak.”

Nem tudjuk, hogy Hubay, Nachéz vagy a hangszerkészítők névrokona, Reményi Ede valóban vásárolt-e a mestertől hegedűt vagy brácsát, illetve Szuk gondokát. Ridley-Kohne Dávidról (1812–1892), a Nemzeti Színház hegedűséről és a Nemzeti Zenede tanáráról viszont 1867-ben megírta a *Zenészeti Lapok*, hogy miután Nemessányi sikeresen megjavította a Stradivariusát, éppen új hegedűt készített a magyar mesterrel.⁶ A Nemessányi-tulajdonosok közül többen voltak Ridley-Kohne vagy közvetlen kollégája, Huber Károly növendékei. Előbbinél tanult Kiss Péter és Roth Endre, utóbbinál Daubrawszky Viktor, Nagy Gábor és Salamon János, mindkettőnél pedig Polgár Pál, Trux Hugó és Zöllner Rudolf. A továbbiakban az említett művészek és hangszerük történetéből villantunk fel néhány epizódot.

A „Kiss Péter” hegedű, 1865

Az egyik legszebb Nemessányi-hegedű első tulajdonosa, Kiss Péter nevét viseli: 1865-ben készült, éppen akkor, amikor a komáromi születésű ifjú művész befejezte tanulmányait Ridley-Kohne osztályában. Ferdinand Davidnál is töltött néhány évet Lipcsében, majd az 1870-es évek elejétől két évtizeden át volt a Nemzeti Színház hegedűse. Emellett 1876-ban a Nemzeti Zenede tanárának választották. Mindössze 45 évesen hunyt el 1893-ban, hosszan tartó betegség után. Hangszere „Schmiedl (Schmiedel) úr”-hoz került, aki a korabeli névjegyzékek alapján fűszer-nagykereskedő, nyomdász, ügyvéd vagy éppen bíró is lehetett, esetleg Schmiedl József, az Unio és a Berlin kávéház szalonzenekarának kedvelt vezetője, vagy az amatőr hegedűs Schmiedl bácsi, aki a század elején kis magánzeneiskolát nyitott a Tabán egyik bérházában.⁷

A hegedű az 1920-as évektől már a Reményi-gyűjtemény egyik büszkesége volt, és a család majdnem fél évszázadon át őrizte. 1945-ben egy szovjet katonához „került”, majd tíz évvel később egy újabb tulajdonostól vásárolták vissza. Reményi László csupán életének utolsó napjaiban szánta rá magát, hogy eladja egy tehetséges ifjúnak, a 14 éves Korda Kristófnak. A kipróbálást követő adásvételre 1964 karácsonyán, december 24-én került sor. Az okiratot azonban már Reményi Lászlónéknak kellett aláírnia, mivel férje két nappal korábban elhunyt. Kordáéknak egy lottónyeremény adott lehetőséget a vásárlásra, a szerencsét viszont 1969-ben tragédia követte, amikor Kristóf, aki a Zeneakadémián szeretett volna to-

vábtanulni, váratlanul életét vesztette. A hegedű csupán újabb 50 évvel később szólalt meg ismét, amikor a Magyar Állami Operaház megvásárolta, és zenekarának kiváló koncertmestere, Kállai Ernő használatába adta.

Kállai Ernő a „Kiss Péter” hegedűvel

„Zöllner” 1864

Kiss Péterhez hasonlóan zenekari muzsikusz lett az említett Zöllner Rudolf és Salamon János is, de nem a magyar, hanem az osztrák fővárosban. Zöllner (1845–1926) éppen hangszere készítésének évében, 1864-ben lépett a nagy nyilvánosság elé a Zenede vizsgaelőadásán, Mendelssohn hegedűversenyével. Néhány évig a Nemzeti Színház együttesében játszott és Spiller Adolffal, Saphir Károllyal és Szuk Lipóttal rendezett kvartett-esteket, majd a Theater an der Wien és hosszabb ideig a Bécsi Udvari Opera zenekarának hegedűse és brácsása volt. Pályáját Baden bei Wien nagyra becsült polgármestereként fejezte be, és elnyerte a város tiszteletbeli polgára címet. Utcát is neveztek el róla.

Hegedűjét „dr. Szilágyi” használta az 1910-es évektől 1926 decemberéig. A számtalan Szilágyi közül valószínűleg

Rudolf Zöllner a századfordulón

nüleg nem Sándorról, a Lavotta Jánosról írt monográfia szerzőjéről van szó (tudomásunk szerint ő nem viselte a dr. titulust), hanem a marosvásárhelyi orvosról, dr. Szilágyi Sándorról. Utóbbi egész életét végigkísérte a hegedűjáték. 1904 nyarán Borszéken a Nemessányin muzsikáló egykori Ridley-Kohne növendékkel, Salamon Jánossal is fellépett. 1935. június 14-én így jellemezte nekrológiájában a *Marosvidék* újságírója: „Nemcsak mint orvost szerették betegei, hanem mint kiváló muzsikus is nagy szerepet játszott a város zenei életében. Dr. Szilágyi Sándor igen tehetséges hegedűs volt, aki a magasabb zenét is művelte. [...] Az utóbbi időkben már nem folytatott orvosi prakszist, valósággal csak a Zenének élt.”

A „Zöllner” hegedűt 1927 márciusától Hajós Magda használta nagysikerű pályakezdésének éveiben. Az év májusában tűnt fel Studer Oszkár zeneakadémiai növendékéként, és tanulmányait a következő évtől Hubay Jenő legendás művészképzőjében folytatta. Többször szerepelt szólistaként a Székesfővárosi Zenekar hangversenyein, 1932-ben azonban Bécsbe ment férjhez, és távozásakor eladta a Nemessányit. Ezután is rendszeresen koncertezett, többször szerepelt a bécsi rádióban. 1936-tól a Neues Wiener Konservatoriumban tanított, majd az Anschluss következtében Amerikába emigrált (New Yorkban és Philadelphióban tanított).

Hajós Magda 1930-ban

A Nemessányi-hegedűt 1936-ban vette meg dr. Lutter Károly sebészorvos, akinek családjában fontos szerepet játszott a muzsika. Szilágyi Sándorhoz hasonlóan ő is nyugdíjas éve elején jutott a hangszerhez, amit 1946-ban Batáry József, az Operaház koncertmestere vásárolt meg. A Nemessányi ezáltal ismét hosszú időre visszakerült a nyilvános zeneélet világába, és az operaelőadások mellett gyakran szólalt meg a rádióban is. Az ezredfordulón Hollandiában játszottak rajta, majd Amerikába került.

„Salamon” 1862

A korábban említett zenedei növendékek közül ifj. Salamon János (1853–1941) talán már pályája kezdetén, talán csak 1881-et követően vásárolta a róla elnevezett, 1862-ben Szegeden készített Nemessányit. A kolozsvári művész Salamon András negyvennyolcas honvéd népzenész fia és a híres primás, Salamon János unokaöccse

volt. Szülővárosában és Pesten folytatott tanulmányait követően a Kolozsvári Nemzeti Színház zenekarában muzsikált, majd amikor 1880-ban Bécsben vendégszerepeltek, ő a császárvárosban maradt. A Theater in der Josefstadt, majd a Ringtheater zenekarában játszott. Utóbbi helyen 1881 decemberében ő is jelen volt azon az előadáson, amelynek során a színház leégett, és állítólag hangszere is a tűzvész martaléka lett. Nem tudjuk, hogy a katasztrófa elbeszélésében a „*mohó lángok semmisítették meg ajándékba kapott drága hegedűjét*” szakaszt az újságíró találta-e ki.⁸ A Nemessányi – amennyiben ekkor már a művész birtokában volt – biztosan nem égett el, legfeljebb közel került a pusztuláshoz.

Salamon később a Burgtheaterben és a Bécsi Operaházban muzsikált. Nyugdíjasként 1912-ben tért vissza Kolozsvárra, ahol feleségével három évtizeden át élt visszavonultan. Az újságíróknak szívesen megmutatta Nemessányiját, amelyet a 30-as évek végén, nem sokkal halála előtt adott el. A kereskedő átverte a pénz átszámítása során, a hangszer azonban jó kezekbe került: Fenyves Loránd, Hubay egykori növendéke (Tel-Aviv, Genf) vette meg, és 1958-ban adta tovább Károlyi (Künstler) Sándor hegedűművésznek, aki Brüsszelben, majd Frankfurtban játszott rajta.

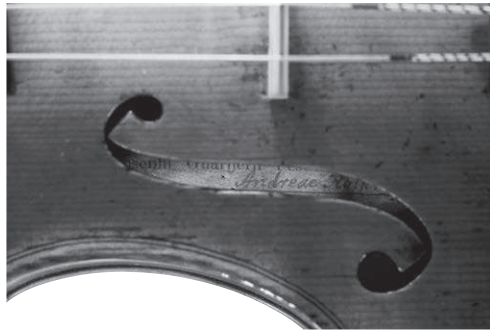
Ifj. Salamon János hegedűl Túry Gyula *Asztalbontás* című festményén (részlet, Vasárnapi Újság 1895)

„Roth” 1868

Roth Endre (1847–1903) 1867 őszi egyetemi tanulmányai miatt költözött Pestre, és első tanévének idején feltehetően ő maga rendelte Nemessányitól az 1868-as „Roth” hegedűt, amelynek céduláján kézírással az ő neve olvasható. A hegedűkészítőt tanára, Ridley-Kohne is javasolhatta a számára (az említett 1867-es újságcikk szerint ekkor kapcsolatban álltak egymással), de szegediként már régóta, gimnazista korától ismerhette Nemessányit, aki 1861-ben Szegedre nősült, és néhány évig itt működött. Roth 1870-ben tért vissza szülővárosába, és hamarosan a város egyik zenei vezetője lett: éneket tanított a gimnáziumban, a dalárda karnagya volt, szólóban és kvartettben is hallatta Nemessányiját. 1884-től 1903-ig – ekkor már Szögedi Endre néven – a

A „Roth” hegedű
(Chi-Mey Múzeum, Tajvan)

A „Roth” hegedű,
céduláján Roth Endre nevével

szegedi Városi Zeneiskola igazgatója volt. Hangszere a 20. század végén tűnt fel ismét, amikor néhány tulajdonosváltás után a tajvani Chi-Mey Múzeum vásárolta meg.

„Daubrawszky” 1876

Roth (Szögedi) Endre szegedi kollégái közé tartozott Daubrawszky Viktor, aki 1876-ban, 17 évesen rendelt magának hegedűt Nemessányinál. A Nemzeti Zenedében tanult hegedülni Huber Károlytól, majd 1881-től 1925-ig a szegedi Városi Zeneiskola hegedű- és kamarazene tanára, a zenekar vezetője volt. Nevéhez fűződik az első szegedi kamaratársaság 1884-es alapítása. Amikor az egyesület néhány tagja vonósnegyesként szerepelt, Daubrawszky és Szögedi révén egyszerre két Nemessányi is megszólalhatott a hangversenyen.

„Ratkovszky” 1880

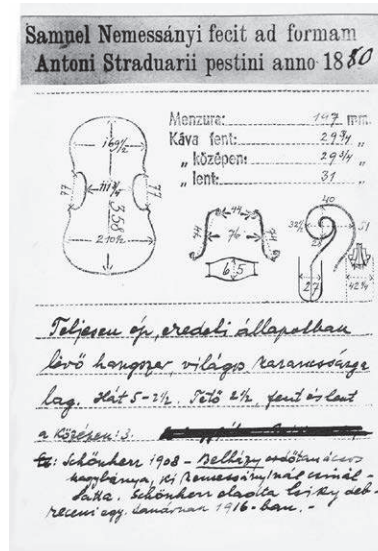
Daubrawszky Viktor nemcsak saját magának rendelt hangszert, hanem 1880-ban barátja, idősebb bölcsházai Belházy Jenő (1838–1908) főerdész számára is, mégpedig két példányt (Ratkovszky 1880 és Belházy 1880). Kapcsolatuk annak köszönhető, hogy mindketten Ungvárhoz kötődtek: Daubrawszky ott született és vissza is járt a családjához, Belházy pedig hosszabb időt töltött a városban (előtte Zólyomlipcsén, utána Máramaroszigeten szolgált, és 1900-as nyugdíjazása alkalmával erdőtanácsosi címmel tüntették ki). Ez volt az egyetlen alkalom, amikor ismereteink szerint valaki egyszerre két hangszert vásárolt Nemessányitól. Az egyikről, a „Ratkovszky” elnevezéséről így írt Reményi László: a „Guarneri modell testvére a Daubrawszky félének, ugyanolyan fából készült és ugyanolyan lagozású [lakkozású], csak a csiga kevésbé szép, cédula à la Daubrawsky, de 1880.” Ezt Belházy később lányának, Ilonának ajándékozta (1888-tól Ratkovszky Károly erdőész, majd erdőtanácsos felesége volt, Csíkszeredán és Csepregen, 1906-tól Budapesten éltek). 1945-ben, Budapest ostroma idején semmisült meg Ratkovszkyék Margit körüti házának felrobbanásakor.

A hangszerek tulajdonosainak társadalmi környezetére és a zeneéletben betöltött szerepére kitűnően rávilágít egy 1885-ös újsághíradás, amely a német Liszt-tanítvány, Martha Remmert máramaroszigeti zongoraestjéről jelent meg: „Mellette csupán Belházy Ilona kisasszony lépett föl, kivel a művésznő a »Spanyol tánczok« című dallamos, Moskovitz-féle compositiót adta elő. Belházy Ilona k. a., a művésznő m.-szigeti házigazdájának: Belházy Jenő erdőszeti titkárnak tehetséges leánya. A nagy sikerű hangverseny után estély volt e hó 13-án Belházy úrnál, a nála megszállott művésznő tiszteletére.”⁹

„Belházy” 1880

A Daubrawszky Viktor által rendelt másik hegedű Stradivari modell nyomán készült, és Belházy Jenő használta 1908-ban bekövetkezett haláláig. Lányától, Ilonától egy „Schönherr” nevű illető vette meg, talán éppen az a Schönherr Sándor főerdész, aki másfél évtizeddel korábban az ifjú Bartók Béla kamarapartnere volt Besztercén.¹⁰ Ez esetben csak egyetlen évig maradhatott új tulajdonosánál, mivel a főerdész 1909-ben öngyilkos lett. De az is lehet, hogy a hangszer a nagybányai származású Schönherr család másik tagjáé volt. 1916-ban vásárolta meg Csiky Lajos, a debreceni református főiskola nemrég nyugalomba vonult tanára és igazgatója, aki az előző évben költözött Nagybányára, majd Mátészalkán élt 1925-ben bekövetkezett haláláig. A hegedű ekkor került a Reményi cég birtokába. Később egy ideig a nagyhírű Rados Dezső hegedűtanár tulajdona volt, 1950-ben pedig Neufeld Andor (1910–1967) hegedűművészhez került Stockholmba.

A szabadkai születésű Neufeld valószínűleg szintén ismeretségi alapon jutott a hangszerhez, mivel a 20-as

Reményi László
leírókartonja
a „Belházy”
hegedűről

A „Belházy” hegedű
csigája

évek közepétől legalább hat évig volt Rados tanítványa a Fodor Zeneiskolában, és 1933-as első önálló hangversenyére is az intézmény szervezésében került sor. A komolyzene mellett a könnyebb műfajokban is szerepelt (játékát a rádió többször közvetítette a New York kávéház szalonzenekarának kíséretével), két évet töltött a Távol-Keleten, majd a 30-as évek végén végleg Stockholmba költözött. A háború után az északi államokban turnézott magyar művészekből álló vonósnégyesével, és rendszeresen szerepelt a norvég rádióban.

„Polgár” 1879

Polgár Pál (1846–1895) azon kevesek közé tartozik, akiről tudjuk, hogy a nevét viselő hangszer ő maga rendelte Nemessányitól. Már tizenegy évesen feltűnt a Nemzeti Zenede növendékhangversenyén, a következő évben pedig így írhattak róla: „Az egész hegedűtanszakban jelenleg a legkitűnőbb növendék a kis Polgár Pál, ki már a múlt évekbeni vizsgálatokon is figyelmet gerjesztett tehetsége iránt.”¹¹ Egy újsághír szerint főiskolai éve alatt a Nemzeti Színház zenekarához szerződtek, ő azonban a hivatalnoki pályát választotta megélhetésül, miközben élete végéig rendszeresen muzsikált, 1879-től a nevét viselő Nemessányin. Fokozatosan haladt felfelé az Igazságügyi Minisztérium ranglétráján, és 1890-ben törvényszéki bírónak nevezték ki Nagykanizsára. 1894-ben, 48 éves korában valószínűleg betegség miatt nyugdíjazták, és a következő évben elhunyt. Állandó zongoratrió-partnere volt Gönczy Pál miniszteri tanácsos, a népoktatás egyik úttörője, a cselló szólamát dr. Piszatory Géza játszotta. Polgár az idős Erkel Ferencsel is muzsikált Jelenik Zsigmond orvos és kórházigazgató házában. A közös alkalmakra az egyik résztvevő, Érdy Lajos így emlékezett:

„Jelenik maga is szenvedélyes és buzgó zenész volt s meghívta Erkel rendes házi kamarazene-estélyeire. Felgyógyulása után új életkedv és erő hatotta át az öregedő, akkor már tanári és zeneigazgatói állásával járó hivatalos munkától mentesített zeneköltőt és szívesen és örömmel jött el ezen zeneestélyekre, melyeken különösen sok érdekes újabb kamarazeneművet ismert meg és többször maga is közreműködött a zenében. Általában nagyon szívesen időzött körünkben s a rendesen szűkszavú, tartózkodó s különösen zenészek közt nem közlékeny mester örömet és bőven beszélgetett az előadott zeneművekről, a zeneszerzőkről, ismerőseiről s általában minden felmerülő tárgyról.

A zenélő társaság tagjai voltak Polgár Pál királyi törvényszéki bíró és Dr. Metzler Gusztáv ügyvéd (hegedű), Dr. Jelenik Zsigmond (mély hegedű), Dr. Piszatory Géza orvos és Dr. Szuborics Manó miniszteri osztálytanácsos (gordonka), mind kiválóan képzett és különösen a kamarazeneben jártas és gyakorlott műkedvelők. Néha, de nagyon ritkán, eljöttek Erkel Gyula és Erkel Sándor is. Erkel csakhamar középpontja lett ennek az intim zenei

A „Polgár” hegedű
(Reményi László felvétele,
1930-as évek)

társaságnak. Magunk közt láttuk teljes négy éven át, a téli időszakban, minden iránt élénken érdeklődő szellemével e még érintetlen művészi képességeivel, művésztünk e rendkívüli alakját, aki mögött akkor már 60 éves művészi múlt volt.”¹²

Amint Reményi jegyzetfüzetében olvashattuk, Polgár Pál Nemessányi-hegedűje 1896-ban Kállay Tamás fogorvoshoz került, majd 1911-ben Arndt Rezső építészhez, aki végrendeletében a Zeneakadémiára hagyta. 1945-ben eltűnt, de később felbukkant, és Benedek Péter 1997-ben megjelent könyvében is szerepel. Jelenleg Olaszországban muzsikálnak rajta.

¹ Peter Benedek: *Ungarischer Geigenbau / Violin Makers of Hungary*. München, 1997. A könyv az 1995-ös müncheni kiállítás nyomán készült, amikor a szerzőnek módjában állt a hangszerek alapos vizsgálata és külső-belső fotózása.

² A további részleteket lásd Baranyi Anna: Nemessányi Sámuel hangszereinek katalógusa Reményi László leírásai és felvételei nyomán, ill. Uő: Reményi László kutatásai óta előkerült Nemessányi-hangszerek – Michael Reményi kiegészítéseivel. In: *Nemessányi Sámuel, a „magyar Stradivarius”*, szerk. Gombos László. Bp. 2021, 62–161, ill. 162–169.

³ Reményi László: *Nemessányi Sámuel, 1837–1881*. Gépirat (Reményi-hagyaték, Zenetörténeti Múzeum Adattár). Megjelent: *Nemessányi Sámuel, a „magyar Stradivarius”*, 34–55.

⁴ Reményi Mihály: *Nemessányi Sámuel. III. Országos Kézművesipari Tárlat. Betűrendes és helynévsor*, 1928, 24. Újabb kiadása: i. m. 28.

⁵ Reményi-hagyaték (Zenetörténeti Múzeum Adattár).

⁶ *Zenészeti Lapok* 1867. február 17.

⁷ Utóbbi történetét Thury Gyula írta meg „Tabán (Kicsinyke emlékezés a régi Budapestre)” című cikkében. *Hídő Könyvtár* (München) 1978. december, 39–44.

⁸ Mihályfi Jenő interjúja Fóris Salamon János címmel, *Keleti Újság* 1938. június 27.

⁹ R Emmert Márta M.-Szigeten. *Nemzet* 1885. december 17.

¹⁰ „Besztercén volt egy fiatal hegedűs, Schönherr [Schönherr] erdész, ki nem talált kísérőt hegedűjátékához, valaki azután mondta, hogy az új tanítónőnek van egy 12 éves fia, ki igen jól zongorázik; nem igen hitte, hogy az a fiú fog annyit tudni hogy kísérhesse, de mégis eljött hozzánk. Meg volt lepve, hogy annyi tudást talált és rögtön hozzáfogtak a játékhoz; minden héten egy estén volt azután nálunk hangverseny.” Özv. Bartók Béláné visszaemlékezése unokája, Béla számára, 1921. aug. 14. – okt. 22. *Bartók Béla családi levelei*, szerk. ifj. Bartók Béla. Budapest 1981, 318.

¹¹ *Budapesti Hírlap* 1858. augusztus 3.

¹² Érdy Lajos: Erkel utolsó éveiből. *Erkel Ferenc emlékkönyv*, szerk. Fabó Bertalan. Bp. 1910, 55.